

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.17>

ТЕРНАВСЬКА Т.А.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри права та соціально-
гуманітарних дисциплін, Льотна
академія Національного авіаційного
університету

м. Кропивницький, Україна

ДАНИЛКО О.Г.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізико-математичних
дисциплін та застосування
інформаційних технологій в
авіаційних системах, Льотна академія
Національного авіаційного
університету

м. Кропивницький, Україна

НОРМАТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗДОБУВАЧІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

TERNAVSKA T.A., DANYLKO O.G. Regulatory and communicative aspects of the educational process of applicants with special educational needs during the war conditions. *The article presents regulatory and communicative aspects of the organization of the educational process of the Flight Academy of the National Aviation University for applicants with special educational needs during the war conditions. It is indicated that in accordance with the basic principles of communication, any person has the right and deserves a respectful, tolerant attitude towards himself, in particular a person with special needs. Communicative aspects of interaction in an inclusive educational environment must be supported by ethical, moral and legal areas of social interaction. It is emphasized that an educational institution should become a hub of comfort, tolerance and ethical attitude for people with special needs. Basic juridical documents should provide current and effective standards for the organization of the educational process in particular those who have physical and mental problems in connection with the consequences of*

russian aggression. It is proposed a list of basic ethical principles of communication with people with special needs in the process of accompanying such applicants in when receiving educational services at the Flight Academy of the National Aviation University. It is generalized that civilized communication involves the observance of elementary ethical rules by all participants of communication, in particular in the process of providing educational services and accompanying people with special educational needs: respect of the rights and freedoms of every citizen, showing respect to the interlocutor, respecting the opinions of all participants of communication.

Keywords: *communication, regulatory framework, applicants with special needs, ethics of communication, inclusive environment, educational process.*

ТЕРНАВСЬКА Т.А., ДАНИЛКО О.Г. **Нормативні та комунікативні аспекти організації освітнього процесу здобувачів з особливими освітніми потребами в умовах війни.** У статті презентовано нормативні та комунікативні аспекти організації освітнього процесу Льотної академії Національного авіаційного університету для здобувачів з особливими освітніми потребами в умовах війни. Зазначено, що відповідно до основних принципів спілкування, будь-яка особистість має право та заслуговує на шанобливе, толерантне ставлення до себе, зокрема людина з особливими потребами. Комунікативні аспекти взаємодії в інклюзивному освітньому середовищі мають обов'язково підкріплюватися етичними та морально-правовими напрямками соціальної взаємодії. Наголошено, що освітній заклад має стати осередком комфорту, толерантного та етичного ставлення для людей з особливими потребами. Базові юридичні документи мають забезпечувати діючими та дієвими нормативами організації освітнього процесу зокрема тих, хто має фізичні та психічні проблеми у зв'язку із наслідками російської агресії. Запропоновано перелік основних етичних засад комунікації з людьми з особливими потребами у процесі супроводу таких здобувачів під час отримання освітніх послуг в Льотній академії Національного авіаційного університету. Узагальнено, що цивілізоване спілкування передбачає

дотримання елементарних етичних правил усіма учасниками комунікації, зокрема у процесі надання освітніх послуг та супроводу людей з особливими освітніми потребами: дотримання прав і свобод кожного громадянина, виявлення поваги співрозмовнику, повага думки усіх учасників спілкування тощо.

Ключові слова: комунікація, нормативна база, здобувачі з особливими потребами, етика спілкування, інклюзивне середовище, освітній процес.

Постановка проблеми. Комунікація є основним надбанням людства ще з давніх часів. Відповідно до основних принципів спілкування, будь-яка особистість має право та заслуговує на шанобливе, толерантне ставлення до себе. Якщо мова йде про людей з особливими потребами, то комунікативні аспекти взаємодії в інклюзивному середовищі мають обов'язково підкріплюватися етичними та морально-правовими напрямками соціальної взаємодії.

Людина з особливими потребами є споживачем таких самих послуг як і звичайна людина. Керування основними принципами людиноцентризму, а не зосередження уваги на фізичних та/чи інтелектуальних особливостях, є основним підґрунтям для міжособистісної та міжкультурної комунікації. Освітні потреби будь-якої особистості, зокрема здобувача з особливими освітніми потребами, можуть бути різними. Та повага, ставлення, звертання та спілкування загалом мають бути однакові для усіх.

Сьогоднішня дійсність зобов'язує адміністрацію закладів освіти бути готовим прийняти виклики щодо організації освітнього процесу для людей з особливими потребами. Внутрішньо переселені сім'ї, які, у зв'язку із військовими діями, можуть мати членів родини з особливими потребами; демобілізовані військові, які отримали складні поранення тощо – складатимуть значну частку серед здобувачів освітніх послуг у воєнний та повоєнний час. Освітній заклад має стати осередком комфорту, толерантного та етичного ставлення для людей з особливими потребами. Базові юридичні документи мають забезпечувати діючими та дієвими нормативами організації освітнього процесу зокрема тих, хто має фізичні та психічні проблеми у зв'язку із наслідками російської агресії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досягнення високого рівня соціалізації, залежить багато в чому від мікросередовища, в якому особистість існує, розвивається і яке забезпечує їй таку можливість. Комунікація у процесі навчання для здобувача з особливими освітніми потребами у сучасному закладі освіти має базуватися на якісному психолого-педагогічному (навчально-реабілітаційному) супроводі, який покликаний забезпечити

належні умови соціальних сфер її перебування. Необхідно враховувати особливості психологічних установок та своєрідність цілей, змісту педагогічної роботи з людиною з особливими освітніми потребами на засадах толерантного ставлення, гуманності та партнерства.

Базовими нормативними документами організації освітнього середовища для здобувачів з особливими освітніми потребами є Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти та Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти [5;6], які визначають напрям організації інклюзивного середовища й особливості використання базових етичних засад комунікації між усіма учасниками освітнього середовища, зокрема зі здобувачами з особливими освітніми потребами.

Кожний заклад вищої освіти у своєму правовому арсеналі містить нормативи, які забезпечують організацію освітнього процесу для людей з особливими освітніми потребами. Льотна академія зокрема керується такими: Положення про організацію освітнього процесу в Льотній академії НАУ та Порядок супроводу (надання допомоги) осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення під час відвідування академії та отримання освітніх послуг [4; 7].

Формування позитивних міжособистісних стосунків здобувачів в освітньому середовищі забезпечується спрямуванням роботи педагогів на формування у них вміння бачити та цінувати відмінності, слухати та враховувати різні точки зору, висловлювати свою думку, поважаючи думку інших, оволодівати навичками співпраці з різними дітьми. Формування толерантного ставлення, виховання почуття емпатії, формування розуміння «Я – не особливий, я – такий як і ви, просто мені потрібні трохи більше часу для розуміння речей та сприйняття оточуючого!» – сприятиме гармонізації стосунків у навчальному колективі та сприятиме позитивним тенденціям у комунікації [8, с.358].

Мета публікації: презентувати нормативні аспекти супроводу, організації освітнього процесу та етичні засади комунікації для здобувачів з особливими освітніми потребами в Льотній академії Національного авіаційного університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Льотній академії НАУ прийом на навчання осіб з особливими потребами здійснюється відповідно до Правил прийому до академії. Випускові кафедри зобов'язані вивчити контингент здобувачів, які мають особливі потреби. Наказом керівника закладу освіти, на підставі заяви здобувача та відповідно до індивідуальної програми реабілітації особистості з особливими освітніми потребами, формується окрема інклюзивна група. З метою психолого-педагогічного супроводу здобувача з особливими

потребами сформована група, разом зі здобувачем, випусковою кафедрою і на підставі результатів висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини/дорослого, розробляє індивідуальний навчальний план здобувача закладу освіти [4, с.61].

Спеціальний навчально-реабілітаційний супровід здобувачів вищої освіти в академії передбачає [4]:

- навчально-організаційний супровід;
- психолого-педагогічний (психолого-андрагогічний);
- соціальний.

Навчально-організаційний супровід здійснюється в допомогу учасникам освітнього процесу в організації самого освітнього процесу, модерації формування та моніторингу виконання індивідуального навчального плану здобувача вищої освіти з особливими освітніми потребами, організації індивідуальних консультацій тощо.

Психолого-педагогічний супровід передбачає системну діяльність надання психологічної та педагогічної допомоги здобувачам з особливими освітніми потребами під час навчання. Невід'ємним фактором ефективного психолого-педагогічного супроводу є залучення кваліфікованих спеціалістів психологічної служби закладу освіти з метою надання консультацій кожному здобувачу вищої освіти.

Соціальний супровід включає заходи соціальної та соціально-побутової підтримки здобувачів з особливими освітніми потребами (надання інформації щодо влаштування у гуртожиток, отримання технічних засобів реабілітації, організації волонтерської допомоги для підтримки таких здобувачів тощо).

З метою створення належних умов для забезпечення навчально-реабілітаційного супроводу обладнуються ресурсні кімнати, приміщення для особи-стої гігієни, зони відпочинку та кімната матері та дитини, медико-санітарна частина, реабілітаційні центри лікувальної фізичної культури тощо.

Супровід здобувача з особливими освітніми потребами в академії здійснюється відповідно до Порядку супроводу (надання допомоги) осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення під час відвідування академії та отримання освітніх послуг. Супровід може здійснюватися батьками, іншими законними представниками, або уповноваженими особами, соціальними працівниками, волонтерами тощо [7].

Для ефективної організації освітнього процесу для здобувачів з особливими освітніми потребами адміністрації закладу вищої освіти бажано дотримуватися рекомендацій щодо залучення науково-педагогічного/педагогічного складу до створення інклюзивного середовища.

Дієвим стане організація навчання, тренінгів, підвищення кваліфікації з питань інклюзії для викладачів із залученням практиків, професійних лекто-

рів, спеціалістів з теми інклюзії та працівників спеціальних закладів освіти. Необхідно мотивувати науково-педагогічний/педагогічний склад до самоосвіти, до здобуття додаткової (другої) формальної освіти та інформального/неформального навчання. Це стане значною перевагою у вибудовуванні індивідуальної професійної траєкторії викладача.

Бажано залучати науково-педагогічних/педагогічних працівників до розробки та реалізації стратегії впровадження інклюзії, що формує почуття відповідальності в усіх причетних; стимулювати до членства у професійних спільнотах, громадських організаціях, які працюють у напрямку інклюзії та допомоги людям з особливими освітніми потребами. Це дасть можливість ознайомитись із досвідом колег, поділитися своїми напрацюваннями долучених працівників закладу вищої освіти [2].

Паралельно із нормативними засадами забезпечення освітнього процесу для здобувачів з особливими освітніми потребами мають працювати і комунікативні аспекти інклюзивного навчання. Окреслимо основні напрямки етики комунікації зі здобувачами з особливими освітніми потребами, які можуть стати в нагоді у комунікації учасників освітнього процесу закладу освіти будь-якого рівня.

Важливо пам'ятати, що особливі потреби можуть бути як явними так і прихованими. Людина, яка має ці потреби не має бути дискримінована, особливо, під час комунікації. Отже, належна комунікація, базована на етичних засадах, має бути надана будь-якому здобувачу, зокрема здобувачу з особливими освітніми потребами. Також важливо керуватися принципами звернення до самої людини з особливими потребами, а не до супроводжуючої особи (якщо така є поруч).

Під час спілкування із людиною з особливими потребами очі комунікаторів мають розташовуватися на одному рівні (незалежно чи людина на візку, чи незряча). Звичайна людина, виявляючи повагу до співрозмовника, може переміститися у зручне положення для створення комфортного спілкування обом комунікаторам.

Якщо здобувач має мовні труднощі у спілкуванні, потрібно виявляти терпіння та увагу, слухати доки людина не закінчить фразу, не намагатися пояснити щось за неї. Бажано ставити стислі запитання, які передбачають короткі відповіді типу «так», «ні» «не знаю», що підкріплені кивками голови та рухами тіла. Також, людина, що має обмеження слуху, буде почуватися впевненіше, якщо співбесідник буде говорити дивлячись прямо у вічі, навпроти, щоб уста було гарно видно. Потрібно промовляти чітко, у звичайній голосовій тональності, нормальній швидкості, використовуючи чіткі, короткі речення. Якщо особа з обмеженим слухом просить повторити сказане, то необхідно спробувати перефразувати речення, додатково використовуючи

жестикуляцію руками, рухи тіла; запропонувати ручку та папір для написання особою свого прохання.

Якщо необхідний супровід людини із порушенням зору, то доречно запропонувати їй взяти вас за лікоть та йти поруч. У процесі супроводу важливо коментувати свій шлях, напрямок, можливі перешкоди. Необхідним допоміжним засобом для людей з порушенням зору є наявність у закладі освіти базових табличок шрифтом Брайля (із написами «вхід/вихід», «туалет-на кімната», «схематичний план будівлі», «сходи» тощо).

Інклюзія – це не лише про здобувачів з особливими освітніми потребами. Це покращення особистісних якостей кожного без винятку учасника освітнього процесу. Перспективами розвитку освітнього середовища закладу вищої освіти має стати оснащення спеціального освітнього простору з медіатеками та ресурсними кімнатами. Такі кімнати мають доведену ефективність для усіх здобувачів вищої освіти. І не важливо, є у здобувача особливі потреби чи немає.

Наступним важливим моментом в організації освітнього процесу для здобувачів з особливими освітніми потребами є навчання науково-педагогічних/педагогічних працівників надавати першу домедичну допомогу. Для запобігання трагічних випадків будь-який здобувач має отримати першу допомогу до приїзду лікарів, особливо, якщо цей здобувач має особливі освітні потреби.

Головною умовою створення ефективного інклюзивного середовища є виховання в усіх учасників освітнього процесу толерантного та здорового ставлення до людей з особливими освітніми потребами. І науково-педагогічні/педагогічні працівники і здобувачі мають сприймати людей з особливими освітніми потребами на рівні, ставилися до них як до рівного, розуміючи певні особливості та не вважаючи це чимось дивним й незвичайним.

Висновки. Варто розуміти, що здобувачі з особливими освітніми потребами не потребують нав'язливого ставлення. Нормативні документи, якими керується заклад вищої освіти мають стати дорожньою картою у побудові інклюзивної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, зокрема із людьми з особливими освітніми потребами. Матеріально-технічна база закладу освіти має передбачати усі напрямки створення інклюзивного простору, а науково-педагогічний/педагогічний склад має відповідати професійному рівню, зокрема у взаємодії зі здобувачами з особливими освітніми потребами. Важливо прийти на допомогу в разі реальної необхідності, не ображатися на відмову від пропозиції допомоги. Людина з особливими освітніми потребами не хоче бути жертвою, не потребує зайвого співчуття. Під час супроводу бажано спілкуватися на теми, які поєднують спільні інтереси, освітній процес, демонстрацію особливих умінь, обговорення чужих та своїх досягнень тощо.

Спілкування у соціумі передбачає використання елементарних етичних правил усіма учасниками комунікації під час організації освітнього процесу: дотримуватися прав і свобод кожного громадянина, виявляти повагу співрозмовнику, дослухати до кінця, не виправляти та не договорювати, встановлювати зоровий контакт, бути зі співрозмовником на одному рівні розташування тулуба та очей, не допускати зверхнього ставлення до співрозмовника, зважати, поважати та цінувати думку усіх учасників спілкування, зокрема під час комунікації та супроводу людей з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел:

1. Голубєва Анастасія. Правила спілкування з людьми з інвалідністю. URL: <http://fj.onu.edu.ua/pravya-spilkuвання-z-liudmy-z-invalidnistiu/> (дата звернення: 02.02.2024).
2. Десять рекомендацій директору освітнього закладу для розвитку та залучення педагогічних кадрів для впровадження інклюзивного навчання. Знайшов: новини. URL: https://znayshov.com/News/Details/10_rekomendatsii_dyrektoru_osvitnoho_zakladu_dlia_rozvytku_ta_zaluchennia_pedahohichnykh_kadriv_dlia_vprovadzhennia_inkliuzyvnoho_navchannia (дата звернення: 06.02.2024).
3. «Інвалідність» та знання з «доступності» та етикету. Національна асамблея людей з інвалідністю в Україні. URL: <https://naiu.org.ua/useful/etika-spilkuвання> (дата звернення: 02.02.2024).
4. Положення про організацію освітнього процесу в льотній академії Національного авіаційного університету: затверджено Вченою радою академії від 08.11.2021 року №11. URL: https://sfa.org.ua/images/docs/Pologennya_organosvit2021.pdf (дата звернення: 12.02.2024).
5. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 635. Редакція від 28.07.2021
6. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957. Редакція від 06.09.2022
7. Порядок супроводу (надання допомоги) осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення під час відвідування академії та отримання освітніх послуг: введено в дію наказом від 21.12.2020 №163/аг. URL: https://sfa.org.ua/images/docs/CentrYakosti/Poryadok_suprovody_malomob.pdf (дата звернення: 10.02.2024).
8. Тернавська Т.А., Волегова Н.В. Проблема якісної освіти в умовах інклюзії дітей з порушенням зору. Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії». Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». №4. Кн.2. Том II (84). Київ: Гнозис, 2019. С. 350-359.

Transliteration of References:

1. Holubieva Anastasiia. (2024). Pravyla spilkuvannia z liudmy z invalidnistiu. (Rules of communication with people with disabilities). URL: <http://fj.onu.edu.ua/pravyla-spilkuvannia-z-liudmy-z-invalidnistiu/> (data zvernennia: 02.02.2024).
2. Desiat rekomendatsii dyrektoru osvitnoho zakladu dlia rozvytku ta zaluchennia pedahohichnykh kadriv dlia vprovadzhennia inkliuzyvnoho navchannia (Ten recommendations to the director of an educational institution for the development and involvement of pedagogical personnel for the implementation of inclusive education). Znaishov: novyny. URL: https://znayshov.com/News/Details/10_rekomendatsii_dyrektoru_osvitnoho_zakladu_dlia_rozvytku_ta_zaluchennia_pedahohichnykh_kadriv_dlia_vprovadzhennia_inkliuzyvnoho_navchannia (data zvernennia: 06.02.2024).
3. «Invalidnist» ta znannia z «dostupnosti» ta etyketu («Disability» and knowledge of «accessibility» and etiquette). Natsionalna asambleiu liudei z invalidnistiu v Ukraini. URL: <https://naiu.org.ua/useful/etika-spilkuvannia> (data zvernennia: 02.02.2024).
4. Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu v lotnii akademii Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu (Regulations on the organization of the educational process at the flight academy of the National Aviation University): zatverdzheno Vchenoiu radioiu akademii vid 08.11.2021 roku №11. URL: https://sfa.org.ua/images/docs/Pologennya_orgosvit2021.pdf (data zvernennia: 12.02.2024).
5. Poriadok orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity (The procedure for organizing inclusive education in institutions of higher education): zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 lypnia 2019 r. № 635. Redaktsiia vid 28.07.2021
6. Poriadok orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity (The procedure for organizing inclusive education in institutions of general secondary education): zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 veresnia 2021 r. № 957. Redaktsiia vid 06.09.2022
7. Poriadok suprovodu (nadannia dopomohy) osib z invalidnistiu ta inshykh malomobilnykh hrup naselennia pid chas vidviduvannia akademii ta otrymannia osvitnikh posluh (The procedure for accompanying (providing assistance) persons with disabilities and other groups of the population with reduced mobility when visiting the academy and receiving educational services): vvedeno v diiu nakazom vid 21.12.2020 №163/ah. URL: https://sfa.org.ua/images/docs/CentrYakosti/Poryadok_suprovody_malomob.pdf (data zvernennia: 10.02.2024).
8. Ternavska T.A., Voliehova N.V. (2019). Problema yakisnoi osvity v umovakh inkliuzii ditei z porushenniam zoru (The problem of quality education in the

conditions of inclusion of visually impaired children). Vseukrainskyi naukovo-praktychnyi zhurnal «Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii». Spetsialnyi tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvithnoho prostoru». №4. Kn.2. Tom II (84). Kyiv: Hnozs, 2019. S. 350-359.

TETIANA Anatoliivna TERNAVSKA,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Social and Humanitarian Disciplines, Flight Academy of the National Aviation University, Kropyvnytskyi, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9464-3175>

E-mail: ternavskaya_20@ukr.net

OKSANA Hryhorivna DANYLKO,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical and Mathematical Disciplines and the Use of Information Technologies in Aviation Systems, Flight Academy of the National Aviation University, Kropyvnytskyi, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7942-8012>

E-mail: danylkoksana20@gmail.com

REGULATORY AND COMMUNICATIVE ASPECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF APPLICANTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS DURING THE WAR CONDITIONS

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»